

Анатолій М. Турило, Катерина В. Богачевська
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ
СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ
«АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА»

У статті проаналізовано та узагальнено основні підходи до визначення понять «потенціал», «потенціал підприємства» та «адаптація». Запропоновано авторський підхід до тлумачення категорій «адаптація», «адаптація підприємства», «адаптаційний потенціал підприємства».

Ключові слова: потенціал; потенціал підприємства; адаптація; адаптація підприємства; адаптаційний потенціал підприємства.

Табл. 3. Літ. 30.

Анатолій М. Турило, Катерина В. Богачевская
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ
СУЩНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ
«АДАПТАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕДПРИЯТИЯ»

В статье проанализированы и обобщены основные подходы к определению понятий «потенциал», «потенциал предприятия» и «адаптация». Предложен авторский подход к толкованию категорий «адаптация», «адаптация предприятия», «адаптационный потенциал предприятия».

Ключевые слова: потенциал; потенциал предприятия; адаптация; адаптация предприятия; адаптационный потенциал предприятия.

Anatolii M. Turylo¹, Kateryna V. Bogachevska²
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK
FOR DETERMINING THE ESSENCE OF THE ECONOMIC
CATEGORY "ENTERPRISE POTENTIAL FOR ADAPTATION"

The article analyzes and generalizes the major approaches to the determination of the notions "potential", "enterprise potential" and "adaptation". The authors suggest their own approach to the interpretation of the categories "adaptation", "enterprise adaptation" and "enterprise potential for adaptation".

Keywords: potential; enterprise potential; adaptation; enterprise adaptation; enterprise potential for adaptation.

Постановка проблеми. В умовах сучасного розвитку економіки України важливого значення в управлінні підприємствами набуває проблема визначення їх адаптації в конкурентному середовищі, з врахуванням «потенціалу підприємства», від якого залежить його життєздатність та можливість забезпечення інтересів інвесторів. Ефективне функціонування підприємства багато в чому залежить від економічно грамотного визначення рівня потенціалу підприємства. Роль і значимість адаптації підприємства у його стратегічному розвитку визначається необхідністю своєчасного реагування на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах. Така постановка проблеми обумовлює потребу в науковому аналізі підходів до сутності категорій «потенціал», «по-

¹ Kriviy Rih Economic Institute of Kriviy Rih National University, Ukraine.

² Kriviy Rih Economic Institute of Kriviy Rih National University, Ukraine.

тенціал підприємства» та «адаптація», а також до визначення економічної категорії «адаптаційний потенціал підприємства». Відсутність єдиної точки зору стосовно даних категорій неминуче призводить до погіршення якості управління діяльністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою проведеного дослідження стали наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених-економістів: Р.Л. Акоффа [1], С.Б. Алексєєва [2], Н.В. Білошкурської [3], Ю.Ю. Донець [5], Т.В. Калінеску [10], Г.Б. Клейнер [11], П.М. Кулікова [13], О.О. Кучеренка [15], І.І. Лукінова [16], І.С. Мінко [18], К. Мейера [17], І.П. Отенко [19], Л.Д. Ревуцького [20], В.В. Россохи [21], Л.І. Самоукіна [22], О.С. Федоніна [27] та інших. Аналіз економічної літератури свідчить про те, що потенціал підприємства набув широкого розповсюдження як комплексна характеристика ресурсів і можливостей їх використання.

Мета дослідження. Вивчення та узагальнення існуючих підходів до сутності категорій «потенціал», «потенціал підприємства», «адаптація» та авторське визначення на цих засадах економічних категорій «адаптація», «адаптація підприємства» та «адаптаційний потенціал підприємства».

Основні результати дослідження. Поняття «потенціал» вже міцно увійшло в наукову термінологію й широко використовується зарубіжними та вітчизняними вченими. Походить воно від латинського слова "potentia", що означає здатність, приховану можливість, силу, спроможну виявитися за певних умов [25]. Серед великої кількості формулювань, що дають узагальнене визначення поняття «потенціал», наведемо такі, що є найбільш широко вживаними.

Тлумачний словник сучасної української мови під потенціалом розуміє сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил тощо, що можуть бути використані в якійсь ділянці, сфері; приховані здатності, сили для якоїсь діяльності, що можуть виявитися за певних умов [26].

Економічна енциклопедія потенціал трактує як наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальну структуру та вміння раціонально використовувати для досягнення поставленої мети [7].

В працях [6; 14; 26; 28; 30] потенціал розглядається в різних аспектах. Якщо всі ці підходи узагальнити, то можна виокремити два погляди на сутність категорії «потенціал»:

- 1) потенціал як сукупність можливостей;
- 2) потенціал як сукупність ресурсів.

Ці два напрямки поділу категорії «потенціал» стосуються, зокрема, і потенціалу підприємства. Так, у наукових працях [19; 21; 27] під потенціалом підприємства розуміють сукупність можливостей. А в роботах [10; 16; 17] потенціал підприємства розглядається як ресурси.

Існуючі підходи до сутності категорії «потенціал підприємства» наведено в табл. 1.

Дослідивши погляди науковців (табл. 1) на економічну сутність потенціалу підприємства, не можна однозначно стверджувати, яке з наведених визначень є найбільш точним, оскільки кожне з них пояснює тільки певний аспект даного поняття, а саме: або зв'язок потенціалу з можливостями [19; 21; 27], які можна використати для досягнення поставленої мети, або зв'язок з ресурсами

[10; 11; 16], що знаходяться у розпорядженні підприємства. Інші автори [5; 20; 22] розуміють під потенціалом підприємства виробничі відносини, які виникають між окремими працівниками, що більше характеризує трудовий потенціал, ніж економічний потенціал підприємства, адже не повною мірою відображено сукупність всіх ресурсів.

Таблиця 1. **Визначення, що характеризують сутність поняття «потенціал підприємства», авторське групування**

Автор	Визначення авторів
О.І. Олексюк [27, 7]	Потенціал підприємства – максимально можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень.
О.С. Федонін [27, 11]	Потенціал підприємства – основний зміст поняття полягає в інтегральному відображенні поточних і майбутніх можливостей економічної системи трансформувати вхідні ресурси за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси.
І.П. Огенко [19, 11]	Потенціал підприємства характеризує здатність підприємства до пошуку і реалізації нових можливостей, пов'язаних з динамічними змінами взаємодії внутрішнього середовища підприємства із зовнішнім середовищем.
В.В. Россоха [21]	Потенціал підприємства – це сукупність наявних у економічного суб'єкта ресурсів і можливостей, що можна використати для досягнення поставленої мети.
Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев [11, 20]	Потенціал підприємства – сукупність стратегічних ресурсів, які знаходяться у розпорядженні підприємства і спрямовані на досягнення цілей.
Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, О.Д. Кирилов [10]	Потенціал підприємства – сукупність організованих у певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть за певних діючих внутрішніх і зовнішніх чинників середовища бути спрямовані на реалізацію діяльності підприємства, метою якої є задоволення нових потреб суспільства.
І.І. Лукінов [16, 12]	Потенціал підприємства – кількість і якість ресурсів, якими володіє та чи інша господарча система.
Ю.Ю. Донець [5, 3]	Потенціал підприємства – максимально можливий річний, добовий, годинний чи віднесений до іншої часової одиниці об'єм випуску продукції.
Л.І. Самоукін [22, 5]	Потенціал підприємства необхідно розглядати у взаємозв'язку з властивою кожній суспільно-економічній формації виробничими відносинами, що виникають між окремими працівниками, трудовими колективами, а також управлінським апаратом підприємства, організації, галузей народного господарства в цілому з приводу повного використання їхніх здібностей до створення матеріальних благ і послуг.
Л.Д. Ревуцький [20, 7]	Потенціал підприємства – це обсяг робіт у наведених одиницях виміру витрат праці (нормо-години), який може бути виконаний протягом деякого періоду часу (наприклад, року) основними виробничими робітниками на базі наявних виробничих фондів при заданому режимі роботи та оптимальній організації праці і виробництва.

Як показує аналіз економічної літератури, потенціал підприємства має значну кількість різновидів, наприклад, економічний, трудовий, фінансовий,

виробничий, маркетинговий, інноваційний тощо. Ми вважаємо, що представлені вище види потенціалів підприємства необхідно доповнити таким важливим його видом як «адаптаційний потенціал підприємства».

За словником іншомовних слів адаптація (лат. *adapto* – «приспосовую») – це процес пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища; пристосування будови і функцій організмів до умов навколишнього середовища [24].

З економічної точки зору, адаптацію розглядають як пристосування економічної системи та її окремих суб'єктів, працівників до умов зовнішнього середовища, що змінюються, виробництва, праці, обміну, життєвих потреб населення [7]. С. Девіс [17], П.М. Куліков [13], К. Мейер [17] характеризують адаптацію як процес протистояння впливу навколишнього середовища та пристосування до мінливості його умов. У табл. 2 представлено основні визначення категорії «адаптація».

Таблиця 2. Визначення, що характеризують сутність поняття «адаптація», авторське групування

Автор	Визначення авторів
Р.Л. Акофф [1, 33]	Адаптація – це така реакція на зміну умов (подразник), яка протидіє дійсному або можливому зниженню ефективності поведінки системи.
К. Мейер, С. Девіс [17]	Адаптація – еволюційний процес, під час якого організми/системи змінюють свою структуру і свою поведінку, щоб успішно протистояти впливу навколишнього середовища.
П.М. Куліков [13, 57]	Адаптація – процес пристосування системи до мінливості умов середовища.

Р.Л. Акофф у деякій мірі пропонує вузький підхід до визначення адаптації [1]. З нашої позиції, це не протидія дійсному або можливому зниженню ефективності поведінки системи, а процес, який пов'язаний з тим, щоб забезпечити адекватний виникаючим змінам у зовнішньому середовищі розвиток підприємства відповідно до поставлених перед ним цілей і завдань.

К. Мейер і С. Девіс трактують адаптацію як еволюційний процес [17]. Однак він може бути в певний момент розвитку підприємства і не еволюційним. Кожне підприємство є відкритою складною системою, яка функціонує у зовнішньому середовищі, а еволюційний процес, як правило, розрахований на тривалий час та відсутність «різких» дій, що не зовсім характерно для існуючого мінливого зовнішнього середовища. Як і Р.Л. Акофф [1], автори також вважають адаптацію протидією впливу зовнішнього середовища.

П.М. Куліков [13], на відміну від Р.Л. Акоффа [1], К. Мейера і С. Девіса [17], характеризує адаптацію в загальному вигляді як процес пристосування системи до мінливих умов середовища і не визначає його характерні особливості.

Ми вважаємо, що адаптація, виходячи із загальнотеоретичних підходів, представляє собою суб'єктивно-об'єктивний процес. Це означає, по-перше, що цей процес виникає за об'єктивних обставин, а по-друге, він здійснюється під впливом людини (суб'єктивний елемент).

Наше визначення адаптації наступне. Адаптація – це процес пристосування системи до умов зовнішнього та внутрішнього середовищ, що базується на оцінці всіх суб'єктивно-об'єктивних чинників розвитку системи.

Вміння швидко адаптувати підприємство до умов зовнішнього середовища є одним із найважливіших завдань управління ним. Аналіз наукової літератури показує відсутність єдиної трактовки економічної категорії «адаптаційний потенціал підприємства». Простежити логіку виникнення, становлення та розвитку поняття «адаптаційний потенціал підприємства» можливо через розкриття сутності процесу адаптації на підприємстві. Для цього дослідимо сутність поняття «адаптація підприємства» (табл. 3).

Таблиця 3. Визначення, що характеризують сутність поняття «адаптація підприємства», авторське групування

Автор	Визначення авторів
С.Б. Алексеев [2, 6]	Адаптація підприємства – процес розробки і здійснення заходів, спрямованих на змінення внутрішнього середовища підприємства відповідно до вимог зовнішнього середовища.
Ж. Крисько [9, 38]	Адаптація підприємства – це здатність своєчасно проводити адекватні зміни для корекції діяльності підприємства у відповідності до вимог зовнішнього середовища
Н.В. Білошкурська [3, 102]	Адаптація підприємства – процес пристосування підприємства та його діяльності до зовнішнього середовища, а також ефективного використання його виробничого потенціалу
І.С. Мінко, Л.К. Шаміна [18]	Адаптація підприємства як економічної системи – процес вимушеного пристосування підприємства до змін умов існування, при цьому зміни можуть відбуватися і в зовнішньому середовищі (на макро- та мікрорівнях), так і у внутрішньому середовищі підприємства.
О.О. Кучеренко [15, 67]	Адаптація підприємства – упорядкована сукупність змін, внесених і в стратегію розвитку підприємства, і у внутрішні системи діяльності підприємства, реалізація яких забезпечує ефективну діяльність підприємства в умовах, що змінилися.

З нашої точки зору, адаптація підприємства – це процес пристосування підприємства до умов зовнішнього та внутрішнього середовищ, що базується на оцінці всіх суб'єктивно-об'єктивних чинників розвитку підприємства і має на меті забезпечити його стратегічне конкурентоспроможне функціонування.

На відміну від визначень поняття «адаптація підприємства», що представлені в табл. 3, сутність терміну «адаптаційний потенціал підприємства» практично не розглядається в економічній літературі. Так, у працях [4; 23; 29] розкривається адаптаційний потенціал без безпосередньої прив'язки до підприємства, а в праці [12] адаптаційний потенціал розкривається як категорія, тотожна терміну «адаптивність».

Більш детальне дослідження економічної літератури стосовно категорій «адаптація підприємства» і «адаптаційний потенціал підприємства» вказує на те, що вони є неповними, тому що не відображають глибину сутності даної категорії та не розкривають багатоаспектність даних понять.

Формування й управління адаптаційним потенціалом підприємства дозволить швидко та ефективно ліквідувати або компенсувати дію чинників зовнішнього середовища. Адаптаційний потенціал підприємства формується на засадах стратегічного розвитку підприємства. Стратегія підприємства визначає адаптаційний потенціал підприємства, необхідний для його розвитку в довгостроковій перспективі. Все це і дозволяє нам дати власне визначення категорії «адаптаційний потенціал підприємства».

На наш погляд, адаптаційний потенціал підприємства – це економічна категорія, що в інтегрованому вигляді характеризує, з одного боку, можливості змінювання внутрішнього середовища підприємства під поставлені стратегічні цілі його розвитку, а з іншого боку, можливості змінювання підприємства в цілому, як відкритої системи, під зовнішні умови господарювання, які є мінливими за своєю ринковою сутністю, що в кінцевому підсумку, при реалізації цих сукупних можливостей, сприятиме ефективному і конкурентоспроможному розвитку підприємства в довгостроковому періоді.

На наш погляд, адаптаційний потенціал підприємства необхідно класифікувати на два види. Можливості змінювання внутрішнього середовища підприємства представляють собою частковий адаптаційний потенціал, а можливості змінювання підприємства як відкритої системи визначають повний адаптаційний потенціал.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, поняття «адаптаційний потенціал підприємства», незважаючи на всю його важливість і перспективність використання, ще не знайшло належного відображення в наукових працях дослідників, але відіграє важливу роль у розвитку підприємницьких структур країни. Наш підхід і подане визначення категорій дозволить більш обґрунтовано підходити до оцінки адаптаційного потенціалу підприємства й ефективного управління ним, а значить і підприємств в цілому.

1. *Акофр Р.Л.* Планирование в больших экономических системах / Пер с англ. Г.Б. Рубальского; Под ред. И.А. Ушакова. – М.: Советское радио, 1972. – 224 с.

2. *Алексеев С.Б.* Формування адаптивного управління підприємствами вугільного машинобудування: Автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». – Донецьк, 2003. – 20 с.

3. *Білошкурська Н.В.* Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №12. – С. 101–104.

4. *Гончаров В.М., Мартинова Л.В.* Адаптаційний потенціал кластерів АПК // Международная научно-практическая Интернет-конференция, 2012 // dibnis.wordpress.com.

5. *Донец Ю.Ю.* Эффективность использования производственного потенциала. – К.: Знание, 1978. – 123 с.

6. Економіка виробничого підприємництва: Навч. посібник / За ред. Й.М. Петровича. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2002. – 405 с.

7. Економічна енциклопедія: У 3-х т. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.

8. Економічна енциклопедія: У 3-х т. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.

9. Економічний енциклопедичний словник: У 2-х т. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій; За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – Т. 1. – 616 с.

10. *Калінеску Т.В., Романовська Ю.А., Кирилов О.Д.* Стратегічний потенціал підприємства: формування та розвиток: Монографія. – Луганськ: СЛУ ім. В. Даля, 2007. – 272 с.

11. *Клейнер Г. Б., Тамбовцев В.Л., Качалов Р.М.* Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность. – М.: Экономика, 1997. – 288 с.

12. *Коваленко Н.В., Гонтова Н.В.* Сутність поняття «адаптація» в контексті інноваційного розвитку підприємства // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – №2. – С. 147–152.

13. *Куліков П.М.* Теоретичні основи адаптації підприємства до мінливості оточуючого середовища // Бізнес-інформ. – 2010. – №5, Т. 1. – С. 56–58.

14. Курс економіки: Учебник / Под ред. Б.А. Райзберга. – 2-е изд., доп. – М.: Инфра-М, 1999. – 716 с.

15. *Кучеренко А.А.* Адаптивная реакция как элемент адаптации предприятия к изменениям условий внешней среды // Бизнес-Информ. – 2008. – №10. – С. 66–68.

16. Лукинов И., Онищенко А., Пасхавер Б. Аграрный потенциал: исчисление и использование // Вопросы экономики.— 1988.— №1. — С. 12–21.
17. Мейер К., Стэн Д. Живая организация: Компания как живой организм: Грядущая конвергенция информатики, нанотехнологии, биологии и бизнеса. — М.: Добрая книга, 2007. — 368 с.
18. Минко И.С., Шамина Л.К. Адаптивность и инновации в экономических системах // Электронный научный журнал СПбГУНиПТ.— Серия: Экономика и экологический менеджмент.— 2011.— №1 // economics.openmechanics.com.
19. Отенко И.П. Стратегическое управление потенциалом предприятия: Науч. издание. — Харьков: ХНЕУ, 2006. — 256 с.
20. Ревуцкий Л.Д. Потенциал и стоимость предприятия. — М.: Перспектива, 1997. — 258 с.
21. Россоха В.В. Теоретико-методичні засади формування, розвитку та оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 94 с.
22. Самоукин А.И. Потенциал нематериального производства. — М.: Знание, 1991. — 214 с.
23. Семенів О.М., Грибик І.І., Буняк С.О. Формування адапційного потенціалу організації в сучасних умовах // Вісник НУ «Львівська політехніка».— Серія: Проблеми економіки і управління. — Вип. 507. — Львів, 2004. — С. 70–75.
24. Словник іншомовних слів / За ред. акад. АН УРСР О.С. Мельничука. — 2-е вид. — К.: Головна редакція УРЕ, 1985. — 966 с.
25. Советский энциклопедический словарь / Председатель научно-редакционного совета А.М. Прохоров. — М.: Советская энциклопедия, 1981. — 1600 с.
26. Тлумачний словник сучасної української мови: Близько 50000 сл. / Уклад. І.М. Забіяка. — К.: Арій, 2007. — 512 с.
27. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. — К.: ХНЕУ, 2004. — 316 с.
28. Хом'яков В.І., Бакум І.В. Управління потенціалом підприємства: Навч. посібник. — К.: Кондор, 2007. — 400 с.
29. Шапарь В.Б. Новейший психологический словарь. — Ростов н/Д.: Феникс, 2005. — 808 с.
30. Шевченко Д.К. Проблемы эффективности использования экономического потенциала. — Владивосток: Дальневост. ун-т, 1984. — 235 с.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2013.